

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

JACINTHE GIGUÈRE*



Το άρθρο αναλύει την θέση και τις λειτουργίες της γραφής και της ανάγνωσης στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet. Αρχικά θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις απόψεις των ερευνητών που ενδιαφέρθηκαν γι' αυτό το θέμα. Ύστερα θα αναφερθούμε στις παρατηρήσεις που κάναμε στις τάξεις του δημοτικού σχολείου H   ne Boucher πράγμα που θα μας επιτρέψει να δείξουμε τις μορφές που παίρνουν οι δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης στο πλαίσιο αυτής της παιδαγωγικής.

* Η Jacinthe Giguère είναι υπεύθυνη έρευνας στο Υπουργείο Παιδείας, Ελεύθερου Χρόνου και Αθλητισμού στο Québec. Οι έρευν  ς της επικεντρ  νονται στις σχέσεις γραφής και ανάγνωσης και στην αξιολόγηση των προγραμμάτων της εκπαίδευσης. (jacinthegiguere@hotmail.com)

ΑΠΟΨΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΓΡΑΠΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ FREINET

Μια επενθ  μιση των στόχων της παιδαγωγικής Freinet είναι απαραίτητη για να καταλάβουμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο αποκτούν νόημα οι δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης. Ο Audet¹ παρουσιάζει επτά στό-

χους της παιδαγωγικής Freinet που θα εξηγήσουμε συνοπτικά: έκφραση και επικοινωνία, συνεργασία, μάθηση, εξατομίκευση της μάθησης, οργάνωση, αυτοδιαχείριση και αξιολόγηση.

Επειδή το κάθε άτομο είναι μοναδικό, πρέπει να του δοθεί ευκαιρία να εκφράσει αυτό που είναι και να αναπτύξει τις δυνατότητές του. Γι' αυτό και, στην παιδαγωγική Freinet, ο μαθητής διαθέτει πολλά μέσα προσωπικής έκφρασης (καλές τέχνες, θέατρο, ελεύθερο κείμενο, κλπ.). Και καθώς δεν εκφραζόμαστε, γενικά, αποκλεισμένοι από τους άλλους, κάθε έκφραση του μαθητή αντιστοιχεί συνήθως σε μια μορφή επικοινωνίας, πράγμα που τον αναγκάζει να δουλέψει την έκφρασή του ώστε να γίνει καλά κατανοητή από τα άτομα στα οποία θα την παρουσιάσει. Σε αυτό το πλαίσιο η εκμάθηση της γραφής και της ανάγνωσης δικαιολογείται από το γεγονός ότι είναι χρήσιμες για την επικοινωνία.

Στην παιδαγωγική Freinet η μάθηση διευκολύνεται από την συνεργατική οργάνωση της τάξης που στηρίζεται στην ανταλλαγή των πρακτικών και των δεξιοτήτων των μαθητών. Επίσης, επειδή κάθε μαθητής είναι μοναδικός και έχει διαφορετικές ανάγκες, η παιδαγωγική Freinet επιμένει στην εξατομικευμένη μορφή μάθησης που επιτρέπει στον καθένα να δουλέψει πάνω στους τομείς που του χρειάζεται να εμβαθύνει. Η οργάνωση της μάθησης απαιτεί, κατά συνέπεια, ένα χρονοδιάγραμμα που περιλαμβάνει περιόδους ατομικής δουλειάς, όπου κάθε μαθητής πραγματοποιεί μια δραστηριότητα σύμφωνα με τις ανάγκες του και τα ενδιαφέροντά του, και περιόδους συλλογικής δουλειάς για τις εργασίες που αφορούν όλη την τάξη, όπως η παρουσίαση ενός κειμένου και η συζήτηση πάνω σ' αυτό. Για να προγραμματίσει την οργάνωση της δουλειάς του ο μαθητής διαθέτει ένα «πλάνο εργασίας», όπου σημειώνει τις δραστηριότητες που έκανε και που πρόκειται να κάνει. Κατά τον ίδιο τρόπο, η ζωή της ομάδας-τάξης οργανώνεται με την θεσμοθέτηση κανόνων και με την συλλογική αξιολόγηση των δραστηριοτήτων.

Στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet, ο γραπτός λόγος έχει κεντρική θέση. Όπως δείχνουν οι Clanché και Vergnιoux,² οι μαθητές γράφουν και διαβάζουν συχνά για να κοινοποιήσουν τις εμπειρίες τους και τις μεθόδους μάθησής τους: ελεύθερο κείμενο, σχολική αλληλογραφία, αναφορά

και περιγραφή πειραματισμών, ερευνών ή εξωσχολικών επισκέψεων, σχολικό ημερολόγιο, κλπ.

Σύμφωνα με την «φυσική μέθοδο» που ορίζεται από τον Célestin Freinet, ο μαθητής «μαθαίνει να γράφει γράφοντας». Γι' αυτό και είναι σημαντικό να κεντρίζεται η δραστηριότητα της γραφής, και να της δίνεται νόημα μέσα από την επικοινωνία με πραγματικούς παραλήπτες. Όταν ο μαθητής καταλάβει «γιατί» γράφει θα του είναι πιο εύκολο να μάθει «πώς» να γράψει. Θα ενδιαφερθεί περισσότερο για την φόρμα και διατύπωση του κειμένου του (συνοχή, λεξιλόγιο, ορθογραφία,...) εάν ξέρει ότι θα διαβαστεί από άλλα άτομα. Έτσι, στην παιδαγωγική Freinet, η μάθηση των κανόνων γραμματικής ή σύνταξης δεν αποτελεί μια απλή σχολική άσκηση αλλά αποκτά αληθινή σημασία γιατί επιτρέπει την καλύτερη επικοινωνία μεταξύ μαθητών μέσα από τον γραπτό λόγο. Το κείμενο του μαθητή ελέγχεται γιατί θα κοινοποιηθεί και θα διαδοθεί είτε μέσα στην τάξη είτε έξω από αυτήν. Η διόρθωση και η βελτίωση του κειμένου αποτελεί λοιπόν, μια κοινωνική απαίτηση που συνδέεται με την λειτουργία του ως μέσο επικοινωνίας.³

Θα ενδιαφερθούμε ιδιαίτερα για το ελεύθερο κείμενο που αποτελεί χωρίς αμφιβολία την πιο χαρακτηριστική μορφή γραπτού λόγου στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet. Πρόκειται για ένα κείμενο που ο μαθητής διαλέγει να γράψει για να εκφράσει κάτι που επιθυμεί. Ο Clanché⁴ του αποδίδει πέντε βασικά χαρακτηριστικά:

1. Το ελεύθερο κείμενο δεν αποτελεί την μόνη μορφή ελεύθερης έκφρασης των μαθητών αλλά συνδέεται με άλλες πρακτικές (σχέδιο, χορός, κλπ) που αλληλοκεντρίζονται.

2. Συνδέεται με ιδιαίτερα εργαλεία (τυπογραφείο, πληροφορική) που επιτρέπουν την αναπαγωγή του και την διακίνησή του.

3. Αποτελεί ένα μέσο επικοινωνίας πριν να αποτελέσει ένα μέσο μάθησης (απόλυτη ελευθερία στην επιλογή του θέματος, την έκταση του κειμένου ή τον τρόπο υλοποίησής του, πραγματική κοινοποίηση του κειμένου στην τάξη, επισήμανση και διόρθωση των ορθογραφικών και συντακτικών λαθών αλλά χωρίς επίπληξη, κλπ).

4. Δεν παίρνει βαθμό αλλά διαβάζεται στην ομάδα-τάξη που είναι ο πρώτος του παραλήπτης και μετά, εκτυπώνεται και διακινείται ανάλογα με το ενδιαφέρον που προκαλεί.

5. Δεν αποτελεί την μοναδική δραστηριότητα γραφής σε μια τάξη Freinet.

Ο Clanché⁵ πραγματοποίησε μια έρευνα με ερωτηματολόγιο και παρατήρηση πάνω στον τρόπο που οι μαθητές δέχονται το ελεύθερο κείμενο κατά την διάρκεια της ανάγνωσής του στην τάξη, σε ένα δημοτικό σχολείο Freinet. Η πλειονότητα των παιδιών που ρωτήθηκαν δηλώνουν ότι το άκουσμα του κειμένου ενός άλλου μαθητή τους έδωσε τουλάχιστον μια φορά την ιδέα για να γράψουν οι ίδιοι, και το ένα τέταρτο από αυτούς λένε ότι έγραψαν τουλάχιστον μια φορά ένα κείμενο εμπνευσμένοι από κείμενα άλλων συμμαθητών. Η ανάλυση των παρατηρήσεων στις τάξεις επέτρεψε επίσης στον Clanché να διακρίνει τέσσερις κατηγορίες παρατηρήσεων που κάνουν οι μαθητές όταν ακούν το κείμενο ενός συμμαθητή: ερωτήσεις, κριτικές, συμβουλές και συγχαρητήρια.

Ο Vergnιουx⁶ επισημαίνει από την πλευρά του ότι το ελεύθερο κείμενο στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet συνδέεται με τρεις τομείς μάθησης: την ελεύθερη έκφραση, την μάθηση γραφής και ανάγνωσης και την επικοινωνία. Υπογραμμίζει επίσης ότι το ελεύθερο κείμενο έχει μια εξωσχολική διάσταση από δύο απόψεις: από την άποψη της γένεσής του γιατί αναφέρεται στην προσωπική και συλλογική εμπειρία του μαθητή (τις συναντήσεις του, τα όνειρά του, τις παρατηρήσεις του, κλπ.) και επιτρέπει να μπουν στην τάξη η κοινωνική και οικογενειακή του ζωή, από την άποψη του προορισμού του γιατί μπορεί να διανεμηθεί στις οικογένειες, σε άλλα σχολεία, κλπ. Για τον Vergnιουx το γράψιμο του ελεύθερου κειμένου μπορεί να κεντριστεί είτε εσωτερικά από την ανάγκη προσωπικής έκφρασης, είτε εξωτερικά από την ανάγκη επικοινωνίας. Όσον αφορά την επικοινωνία του ελεύθερου κειμένου στην τάξη, αυτός ο συγγραφέας θεωρεί ότι δεν πρόκειται για μια απλή δημόσια ανάγνωση, γιατί τα κείμενα συζητούνται σχετικά με το ενδιαφέρον τους, τις πληροφορίες που δίνουν, τον τρόπο έκφρασής τους, κλπ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΣΕ ΕΝΑ ΣΧΟΛΕΙΟ FREINET

Οι παρατηρήσεις που θα παρουσιάσουμε πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο ενός προγράμματος ERTέ με τον τίτλο «Παιδαγωγικές μέθοδοι και αγώνας ενάντια στην σχολική αποτυχία» που λει-

τούργησε στο πλαίσιο της ομάδας THÉODILE, με στόχο την αξιολόγηση ενός σχολικού συγκροτήματος⁷ που λειτουργεί, σύμφωνα με τις αρχές της παιδαγωγικής Freinet. Οι παρατηρήσεις μας σκόπευαν στην επισήμανση των ιδιαιτεροτήτων τις παιδαγωγικής Freinet σχετικά με τις δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης μέσα στην τάξη.

Πραγματοποιήσαμε μια εβδομάδα παρατήρησης σε μια τάξη CE2 (τρίτη) και μια εβδομάδα σε μια τάξη CM1 (τέταρτη).⁸ Για να διακρίνουμε καλύτερα τα χαρακτηριστικά της παιδαγωγικής Freinet, πραγματοποιήσαμε επίσης συγκριτικές παρατηρήσεις σε ένα άλλο σχολείο της ίδιας περιοχής που λειτουργεί με «κλασικό» τρόπο.⁹

Η λεπτομερής παρουσίαση της σχάρας παρατήρησης¹⁰ και τα αποτελέσματα της συγκριτικής μελέτης¹¹ αποτέλεσαν αντικείμενο προηγούμενων άρθρων. Στο πλαίσιο αυτού του άρθρου θα τονίσουμε ιδιαίτερα τα βασικά χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων γραφής και ανάγνωσης τα οποία μας επέτρεψαν να διακρίνουμε οι παρατηρήσεις μας.

Θα περιγράψουμε πρώτα τα διάφορα είδη γραπτών που υπάρχουν στις τάξεις Freinet που παρατηρήσαμε, καθώς και τα βοηθήματα που χρησιμοποιούν οι μαθητές. Στην συνέχεια, θα αναλύσουμε τις δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης που πραγματοποιούνται στην τάξη.

ΕΙΔΗ ΓΡΑΠΤΩΝ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Στο σχολείο Freinet, η πλειοψηφία των γραπτών που τοιχοκολλούνται στην τάξη αποτελούν κείμενα των μαθητών. Παρατηρούμε επίσης συλλογικά γράμματα που απευθύνονται στους παραλήπτες της σχολικής αλληλογραφίας. Άλλα τοιχοκολλημένα γραπτά αφορούν την οργάνωση των σχολικών συμβουλίων και τις προφορικές παρουσιάσεις. Βρίσκουμε για παράδειγμα σε μια τάξη έναν μικρό πίνακα όπου γράφουν εκ των προτέρων το όνομά τους οι μαθητές που επιθυμούν να κάνουν μια προφορική παρουσίαση,

Στις τάξεις Freinet που παρατηρήσαμε οι μαθητές έχουν στην διάθεσή τους ποικιλία βιβλίων. Υπάρχουν δύο βιβλιοθήκες σε κάθε τάξη: η μια περιέχει βιβλία πληροφόρησης (εγκυκλοπαίδειες, κλπ) που χρησιμοποιούνται για τις έρευνες και η άλλη περιέχει διάφορα βιβλία (βιβλία τέχνης,

μικρά διηγήματα, εικονογραφημένα, κλπ.) για προσωπική ανάγνωση.

Σε ό,τι αφορά τα βιβλία και τους φακέλους γλώσσας και μαθηματικών, διακρίνονται σε δύο μέρη: ένα για την συλλογική δουλειά (συλλογικές έρευνες, μαθήματα) και ένα για την ατομική δουλειά (δελτία, ασκήσεις). Αυτές οι υποδιαιρέσεις αντιστοιχούν στους ατομικούς και συλλογικούς χρόνους δουλειάς στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet.

Μια άλλη παρατήρηση αφορά την ύπαρξη, σε κάθε τάξη, ενός γραπτού που είναι προϊόν συλλογικής δουλειάς και το οποίο υπάρχει μόνο σε ένα αντίτυπο. Ονομάζεται «Ημερολόγιο της τάξης» ή «Τετράδιο ζωής» και σ' αυτό καταγράφονται καθημερινά οι δραστηριότητες της τάξης όπως οι παρουσιάσεις των μαθητών, οι συλλογικές έρευνες, τα πρακτικά των σχολικών εξόδων και των μαθητικών συμβουλίων.

Κατά την διάρκεια των παρατηρήσεών μας στο σχολείο Freinet, κανένα σχολικό εγχειρίδιο δεν χρησιμοποιήθηκε. Σ' αυτό το σχολείο οι μαθητές δουλεύουν περισσότερο με συλλογή πληροφοριών από εγκυκλοπαίδειες ή από διάφορα εξωσχολικά βιβλία (που φέρνουν οι δάσκαλοι ή οι μαθητές), όπως τουριστικά ή διαφημιστικά φυλλάδια, στοιχεία από το διαδύκτιο, κλπ.). Τα κείμενα που γράφονται από τους μαθητές της τάξης, του σχολείου ή άλλων σχολείων χρησιμοποιούνται επίσης τακτικά σε διάφορες δραστηριότητες.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι τα γραπτά και τα βοηθήματα δουλειάς παρουσιάζουν ποικιλία στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet. Παρατηρούμε την σημαντική θέση που κατέχουν οι εξωσχολικές πηγές, τα κείμενα των μαθητών και η καταγραφή των βιωμάτων της τάξης που δείχνουν με διάφορους τρόπους το άνοιγμα του σχολείου στην ζωή.

ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ

Παρατηρήσαμε όλες τις δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης που πραγματοποιούνται στα διάφορα σχολικά μαθήματα. Θα περιγράψουμε πρώτα τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της γραφής, της ανάγνωσης, των μαθηματικών και της μελέτης περιβάλλοντος. Ύστερα θα παρουσιάσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτη-

ριστικά που παρουσιάζουν στο πλαίσιο αυτής της παιδαγωγικής.

Περιγραφή των δραστηριοτήτων

Ανάγνωση

Υπάρχουν περίοδοι προσωπικής ανάγνωσης κατά την διάρκεια των οποίων οι μαθητές μπορούν να διαβάσουν ένα βιβλίο της επιλογής τους. Σημειώνουν σε ένα φυλλάδιο τους τίτλους των βιβλίων που διάβασαν και κάνουν περιλήψεις ή αντιγράφουν ένα απόσπασμα. Με βάση αυτές τις σημειώσεις παρουσιάζουν στην συνέχεια στην τάξη τα βιβλία που τους άρεσαν περισσότερο. Έτσι, η προσωπική ανάγνωση καταλήγει σε μια προφορική ανακοίνωση που σκοπεύει στην ανταλλαγή απόψεων πάνω σε ένα βιβλίο και, ίσως, στο ξύπνημα της διάθεσης διαβάσματος στους άλλους μαθητές.

Μπορούμε, επίσης, να παρατηρήσουμε την συλλογική ανάγνωση ενός βιβλίου. Στο σχολείο Freinet, κατά την διάρκεια των δραστηριοτήτων συλλογικής ανάγνωσης που παρατηρήσαμε οι μαθητές καλούνταν να κάνουν ερμηνείες ή συλλογισμούς ή ακόμα να εκφράσουν την άποψή τους πάνω σε ένα κείμενο. Με αυτήν την έννοια, οι ερωτήσεις του δασκάλου ήταν ανοικτές και οδηγούσαν τους μαθητές να κάνουν υποθέσεις ή να εκφράσουν την άποψή τους.

Οι μαθητές συμπληρώνουν επίσης ατομικά πολλά δελτία ανάγνωσης. Πρόκειται για μια «κλασική» δραστηριότητα που συνίσταται στην απάντηση σε σύντομες ερωτήσεις κατανόησης. Αυτή, ωστόσο, η δραστηριότητα δεν έχει κεντρική σημασία στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet.

Γραφή

Οι δραστηριότητες της γραφής βρίσκονται στην καρδιά αυτού του παιδαγωγικού συστήματος. Οι μαθητές δουλεύουν καθημερινά πάνω στην γραφή του ελεύθερου κειμένου ή στα γράμματα που γράφουν στο πλαίσιο της αλληλογραφίας τους.

Στις τάξεις που παρατηρήσαμε κάθε μαθητής αλληλογραφεί με άλλους δύο μαθητές: έναν στην Γαλλία και έναν στην Σενεγάλη. Οι ανταλλαγές γραμμάτων είναι τακτικές. Εκτός από τα γράμματα οι μαθητές στέλνουν επίσης ελεύθερα κείμενα που έγραψαν, παιχνίδια μαθηματικών που δημιούργησαν, κλπ.

Όσον αφορά το ελεύθερο κείμενο, ο μαθητής διαλέγει μόνος του το θέμα. Συχνά, εμπνέεται από ένα γεγονός της προσωπικής του ζωής ή της τάξης. Μπορεί, επίσης, να εμπνευσθεί από το κείμενο ενός άλλου μαθητή ή ακόμα από κάτι που διάβασε.

Τα κείμενα των παιδιών συντάσσονται πρώτα στο πρόχειρο. Στην συνέχεια ελέγχονται από τον καθηγητή που μπορεί είτε να δείξει την σωστή ορθογραφία είτε να προτείνει μια καλύτερη διατύπωση είτε να επισημάνει στον μαθητή το λάθος του και να τον καλέσει να το διορθώσει μόνος του. Μερικά κείμενα δουλεύονται συλλογικά πράγμα που επιτρέπει στον δάσκαλο να εισάγει κάποιες έννοιες γραμματικής, ορθογραφίας ή λεξιλογίου, ανάλογα με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο κάθε μαθητής στο δικό του κείμενο.

Τα κείμενα καθαρογράφονται πάντα (με το χέρι ή στον υπολογιστή) από τον μαθητή, πράγμα που δίνει αξία στην δουλειά του και διευκολύνει την διάδοση της. Ο μαθητής μπορεί να διαλέξει τον τύπο χαρτιού που θέλει, να προσθέσει χρώματα ή ζωγραφιές για να δώσει πιο προσωπικό χαρακτήρα στο κείμενό του.

Τα ελεύθερα κείμενα διαδίδονται με διάφορους τρόπους: διαβάζονται στην τάξη και συζητούνται, τοιχοκολλούνται, ανταλλάσσονται με άλλη τάξη του σχολείου, συγκεντρώνονται σε συλλογικό άλμπουμ, παρουσιάζονται σε ιστοσελίδα του διαδικτύου, στέλνονται με αλληλογραφία σε άλλους μαθητές, κλπ.

Μαθηματικά

Υπάρχει ένας ιδιαίτερος τρόπος μάθησης στο σχολείο Freinet: η μαθηματική έρευνα. Ο μαθητής διαλέγει ένα θέμα έρευνας πάνω στο οποίο δουλεύει ελεύθερα. Μπορεί για παράδειγμα να επινοήσει ένα τέχνασμα για να κατασκευάζει διπλούς ή μισούς αριθμούς ή να βρει διάφορους συνδυασμούς κερμάτων που του επιτρέπουν την συγκρότηση ενός ευρώ. Οι μαθητές περιγράφουν την μέθοδό τους σε ένα φάκελο που θα παρουσιαστεί στην τάξη. Κατά την διάρκεια της μαθηματικής έρευνας οι μαθητές γράφουν για να συγκρίνουν αποτελέσματα, για να εξηγήσουν ένα σχέδιο ή για να περιγράψουν την πορεία τους.

Οι μαθητές δουλεύουν επίσης κατά ένα μέρος με βάση εγχειρίδια που περιέχουν πράξεις ή μικρά αριθμητικά προβλήματα.

Μελέτη περιβάλλοντος

Τα μαθήματα της γεωγραφίας, της ιστορίας και των επιστημών έχουν μια κοινή ονομασία, την «μελέτη περιβάλλοντος». Οι μαθητές έχουν τακτικές περιόδους ατομικής δουλειάς στην μελέτη περιβάλλοντος, κατά την διάρκεια των οποίων πραγματοποιούν έρευνες πάνω σε ένα θέμα της επιλογής τους (το Μαρόκο, τα ψάρια, το σχολείο σε παλαιότερες εποχές, κλπ). Ο μαθητής, βοηθούμενος από τον δάσκαλο, κάνει έρευνες στην βιβλιοθήκη του σχολείου ή της τάξης ή στο διαδίκτυο, για να βρει τις πηγές που χρειάζεται προκειμένου να αναπτύξει το θέμα του. Οι φάκελοι που δημιουργούνται αποτελούνται γενικά από πολλά φύλλα μεγάλου μεγέθους όπου, εκτός του κειμένου, βρίσκει κανείς επίσης φωτογραφίες και σχέδια. Όπως και στα άλλα μαθήματα, τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στην ομάδα της τάξης. Ο μαθητής καλείται να απαντήσει στις ερωτήσεις των συμμαθητών του σχετικά με το θέμα της έρευνάς του.

Χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων

Θα ερμηνεύσουμε τα χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων γραφής και ανάγνωσης που παρατηρήσαμε, σύμφωνα με τρεις βασικές διαστάσεις: τον χαρακτήρα, τις λειτουργίες και τους συσχετισμούς. Πρέπει, ωστόσο, να λάβουμε υπόψη μας ότι, στην πραγματικότητα, υπάρχουν σχέσεις μεταξύ αυτών των διαστάσεων και ότι μια δραστηριότητα μπορεί να αγγίξει πολλές διαστάσεις.

Ιδιότητες

Διακρίναμε πέντε τρόπους πραγματοποίησης των δραστηριοτήτων γραφής και ανάγνωσης.

Δραστηριότητες με ανοιχτό χαρακτήρα. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι πρακτικές της γραφής έχουν μια συνέχεια, ξεκινώντας από τις πιο κλειστές, όπου η δουλειά που πρέπει να γίνει αφήνει λίγα περιθώρια έκφρασης στον μαθητή (π.χ. αντιγραφή ενός κανόνα) μέχρι τις πιο ανοιχτές που κινητοποιούν περισσότερο την δημιουργικότητα και την κριτική σκέψη του μαθητή (π.χ. ελεύθερη έρευνα).

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις που κάναμε μπορούμε να πούμε ότι στο σχολείο Freinet οι δραστηριότητες έχουν κυρίως ανοιχτό χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι φάκελοι έρευνας όπου ο μαθητής βρίσκει μόνος του τις πηγές πληροφορίας, τις συνθέτει και τις παρουσιάζει με δικό του τρόπο. Υπάρχουν και πιο κλειστές δραστηριότητες όπως οι ασκήσεις ορθογραφίας και μαθηματικών αλλά είναι σπάνιες.

Εναλλαγή ατομικής και συλλογικής δουλειάς. Μια από τις ιδιαιτερότητες αυτής της παιδαγωγικής είναι η εναλλαγή ατομικών και συλλογικών περιόδων δουλειάς. Η συλλογική δουλειά συνδέεται συχνά με την επεξεργασία της γνώσης από όλη την τάξη. Όσο για την ατομική δουλειά, επιτρέπει στον κάθε μαθητή να διαλέξει μια δραστηριότητα και να την πραγματοποιήσει με τον τρόπο του και με τον ρυθμό του.

Δυνατότητα επιλογών για τον μαθητή. Παρατηρείται ότι σε αυτό το σχολείο ο μαθητής διαθέτει μεγάλο μέρος αυτονομίας. Τις περισσότερες φορές αποφασίζει ο ίδιος για τα σχέδια που θα πραγματοποιήσει. Έτσι είναι σχετικά αυτόνομος στην διαχείριση του χρόνου του κατά την διάρκεια της ατομικής δουλειάς.

Διευκόλυνση της συνεργασίας. Η συνεργασία διευκολύνεται γιατί οι μαθητές έχουν συχνά την ευκαιρία να ανταλλάξουν τις ιδέες τους και να βοηθήσουν ο ένας τον άλλον για να πραγματοποιήσουν την δουλειά τους.

Διάρκεια. Γενικά, οι δραστηριότητες που παρατηρούνται στο σχολείο απαιτούν χρόνο για να προγραμματιστεί η δουλειά, να συλλεχθούν οι πληροφορίες, να γραφτεί το κείμενο, να διορθωθεί και να διαδοθεί. Γι'αυτό τα σχέδια των παιδιών μπορούν να διαρκέσουν πολλές μέρες ή εβδομάδες.

Λειτουργίες

Οι παρατηρήσεις μας δείχνουν πολλές λειτουργίες που μπορούν να αποδοθούν στις δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης. Για κάθε μια από αυτές θα δείξουμε σε τι είδος δραστηριότητας αντιστοιχεί και τι σημασία αποκτά στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet.

Ανταπόκριση στα ενδιαφέροντα του μαθητή. Οι μαθητές διαθέτουν σχεδόν καθημερινά στιγμές ελεύθερης ανάγνωσης και γραφής. Κάθε μαθητής έχει λοιπόν την δυνατότητα να διαλέξει το κείμενο

που θέλει να γράψει ή να διαβάσει, σύμφωνα με τα προσωπικά του ενδιαφέροντα, τα γούστα του και τις ανάγκες του.

Ανάπτυξη της φαντασίας, του γούστου, της μόρφωσης. Το γεγονός ότι οι μαθητές αυτού του σχολείου έχουν συχνά την ευκαιρία να διαβάσουν ή να ακούσουν κείμενα άλλων μαθητών ή συγγραφέων, να γράψουν κείμενα και να συζητήσουν γύρω από αυτές τις λογοτεχνικές εμπειρίες συμβάλλει στην ανάπτυξη της φαντασίας τους, της διάθεσής τους να γράψουν και να διαβάσουν και στον εμπλουτισμό της κουλτούρας τους.

Οργάνωση της συλλογικής ζωής. Αυτή η λειτουργία χαρακτηρίζει αποκλειστικά την παιδαγωγική Freinet. Αφορά την χρησιμοποίηση του γραπτού λόγου για την διαχείριση της καθημερινής ζωής της τάξης. Εκδηλώνεται στο πλαίσιο διαφόρων πρακτικών όπως την σημείωση των κριτικών και των προτάσεων που πρόκειται να συζητηθούν στο σχολικό συμβούλιο ή ακόμα την καταγραφή των αποφάσεων και των συζητήσεων που γίνονται στο πλαίσιο του συμβουλίου της τάξης ή του σχολείου.

Οργάνωση της δουλειάς. Αποδίδουμε αυτήν την λειτουργία στις γραφικές δραστηριότητες που αποσκοπούν στην διαχείριση ή την παρακολούθηση της δουλειάς των μαθητών. Αυτή η λειτουργία εμφανίζεται κυρίως μέσα από την χρησιμοποίηση του «πλάνου δουλειάς» που επιτρέπει στον κάθε μαθητή να έχει μια συνολική άποψη της δουλειάς του για όλη την εβδομάδα, και να κάνει μια αυτοαξιολόγηση του τι έμαθε και του τι μπορεί ακόμα να βελτιώσει.

Αξιοποίηση. Αυτή η λειτουργία φαίνεται μέσα από πρακτικές που αποσκοπούν στο να δώσουν αξία στην δουλειά των μαθητών όπως η τοιχοκόλληση των έργων τους ή η δημόσια ανάγνωση των κειμένων τους.

Κοινωνικοποίηση της δουλειάς. Εντάσσουμε σ'αυτήν την λειτουργία τις δραστηριότητες όπου οι μαθητές παρουσιάζουν τα έργα τους για να γνωστοποιήσουν στην τάξη την μέθοδό τους και τις γνώσεις που απέκτησαν. Υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα σ'αυτήν την λειτουργία και την προηγούμενη γιατί όταν ο μαθητής μοιράζεται την δουλειά του με τους άλλους, της δίνει αξία. Κατέχει κεντρική σημασία στην παιδαγωγική Freinet, όπου δίνεται τακτικά και σε όλους τους τομείς της μάθησης η ευκαιρία

στους μαθητές να παρουσιάσουν την δουλειά τους στην τάξη και να συζητήσουν πάνω σ' αυτήν.

Ένταξη σε μια ιστορία. Παρατηρούμε μια έντονη προσπάθεια διατήρησης στην μνήμη της τάξης των γεγονότων που σημάδεψαν την ομάδα, ιδιαίτερα μέσα από το ημερολόγιο της τάξης. Αλλά και οι δάσκαλοι διατηρούν μια τράπεζα κειμένων και έργων που πραγματοποιήθηκαν από τους μαθητές τους καθόλη την διάρκεια της πορείας τους. Αυτή η απομνημόνευση έργων και δραστηριοτήτων επιτρέπει στους μαθητές να αποκτήσουν μια συνολική θεώρηση της πορείας τους.

Έκφραση/επικοινωνία. Έκφραση και επικοινωνία είναι αδιάσπαστες στο πλαίσιο αυτής της παιδαγωγικής εφόσον κάθε γραπτή έκφραση γίνεται ταυτόχρονα και μέσο επικοινωνίας. Υπάρχουν πολλές δραστηριότητες τέτοιου τύπου όπως το ελεύθερο κείμενο και η σχολική αλληλογραφία.

Οικοδόμηση της γνώσης. Αυτή η λειτουργία αφορά τις δραστηριότητες που σχετίζονται με την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων. Αντίθετα με τα σχολεία που λειτουργούν με «κλασικό» τρόπο, εδώ οι μαθητές συν-οικοδομούν την γνώση μαζί με τον δάσκαλο. Σε γενικές γραμμές η διαδικασία είναι η ακόλουθη: αρχικά οι μαθητές πραγματοποιούν ατομικά τις έρευνές τους. Ύστερα, οι συλλογικές συζητήσεις επιτρέπουν την κοινοποίηση των διαφόρων αποτελεσμάτων και υποθέσεων. Έτσι, οι ιδέες των παιδιών συγκρίνονται και δοκιμάζονται. Μετά από αυτή την φάση ο μαθητής επεμβαίνει για να συνθέσει τις πληροφορίες, να τις συσχετίσει και να προσθέσει συμπληρωματικές έννοιες.

Θεσμοθέτηση της γνώσης. Συνήθως τα αποτελέσματα της δουλειάς των μαθητών συνοψίζονται σε κάποιο γραπτό κείμενο. Στο σχολείο Freinet, μετά από την συλλογική επεξεργασία της γνώσης, τα γραπτά ίχνη συντάσσονται στον πίνακα απ' όλη την τάξη με την υποστήριξη του δασκάλου. Στην συνέχεια οι μαθητές τα αντιγράφουν στο τετράδιό τους και τα χρησιμοποιούν σαν «βοηθούς μνήμης» κατά την πραγματοποίηση των πλάνων τους και των κειμένων τους.

Εφαρμογή/εξάσκηση. Πρόκειται για γραπτές ασκήσεις μικρής διάρκειας που επιτρέπουν στους μαθητές να εξασκηθούν στην χρησιμοποίηση ορισμένων γνώσεων και δεξιοτήτων: να απαντάνε στις ερωτήσεις ενός κειμένου, να λύνουν μαθηματικές ασκήσεις, κλπ. Όπως το είπαμε ήδη αυτή η

λειτουργία υπάρχει στο σχολείο Freinet, χωρίς όμως να παίζει κυρίαρχο ρόλο. Αυτό που είναι ιδιαίτερο σε αυτήν την παιδαγωγική, αντίθετα με την «κλασική παιδαγωγική» είναι ότι οι ασκήσεις εφαρμογής είναι πιο εξατομικευμένες. Για παράδειγμα, ο δάσκαλος μπορεί να προτείνει στον κάθε μαθητή ιδιαίτερες ασκήσεις ορθογραφίας ανάλογα με τα λάθη που έκανε στα κείμενά του.

Διόρθωση. Αυτή η λειτουργία αφορά τις πρακτικές διόρθωσης συγκεκριμένων στοιχείων όπως είναι τα ορθογραφικά λάθη. Παρατηρήσαμε ότι οι μαθητές αυτού του σχολείου χρησιμοποιούν τακτικά και με σχετικά αυτόνομο τρόπο το λεξικό ή τους «βοηθούς μνήμης» για να διορθώσουν τα κείμενά τους.

Βελτίωση. Αυτή η λειτουργία συνδέεται με το επαναληπτικό διάβασμα ή γράψιμο με στόχο την βελτίωση ενός κειμένου. Στο σχολείο Freinet αυτή η λειτουργία κατέχει σημαντική θέση δεδομένης της προτεραιότητας που δίνεται στο γραπτό κείμενο και στην διάδοσή του, πράγμα που απαιτεί την παραγωγή κατανοητών και ξεκάθαρων κειμένων για τους παραλήπτες. Ο μαθητής μπορεί να υποβάλλει το κείμενό του στον δάσκαλο που του προτείνει πίστες βελτίωσης. Τέτοιου είδους πίστες μπορούν επίσης να προταθούν από τους συμμαθητές όταν ένας μαθητής παρουσιάζει το κείμενό του στο σύνολο της τάξης.

Ανάδραση. Στο σχολείο Freinet οι μαθητές έχουν πολλές ευκαιρίες να σκεφτούν πάνω στην δουλειά τους και τις μεθόδους τους. Αυτή συνίσταται για παράδειγμα στον προγραμματισμό μιας βιβλιογραφικής έρευνας που συνοδεύεται από την λήψη σημειώσεων πάνω στις ερωτήσεις που γεννιούνται στον μαθητή ή ακόμα στην αυτοανάλυση ενός πλάνου δουλειάς που μόλις ολοκληρώθηκε, όπου ο μαθητής εξηγεί σε γραπτό λόγο τι έμαθε.

Διαρθρώσεις

Στην συνέχεια θα αναλύσουμε τις σχέσεις που μπορούν να δημιουργηθούν είτε μεταξύ των πρακτικών του γραπτού λόγου είτε μεταξύ αυτών και άλλων σχολικών δραστηριοτήτων. Διακρίναμε τέσσερις πιθανούς συσχετισμούς.

• *Μεταξύ γραφής και ανάγνωσης.*

Στο σχολείο Freinet, παρατηρούμε διάφορους τύπους διάρθρωσης μεταξύ γραφής και ανάγνωσης. Αρχικά, η τακτική πρακτική της σχολικής

αλληλογραφίας επιτρέπει στους μαθητές να δημιουργήσουν σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο δραστηριοτήτων, συνειδητοποιώντας την σχέση αλληλοεπικοινωνίας που υπάρχει μεταξύ αποστολέα και παραλήπτη ενός κειμένου. Ας επισημάνουμε επίσης, ότι η τακτική πρακτική γραφής ελεύθερων κειμένων μπορεί να παρακινήσει τους μαθητές να διαβάσουν για να βρουν ιδέες σε άλλα κείμενα. Κατά τον ίδιο τρόπο, η παραγωγή φακέλων έρευνας από τους μαθητές περιλαμβάνει το διάβασμα βιβλιογραφικών πηγών. Επίσης, όταν οι μαθητές γράφουν τα κείμενά τους, έχουν ανάγκη να τα ξαναδιαβάσουν προκειμένου να τα διορθώσουν και να τα βελτιώσουν πριν να τα ανακοινώσουν στην τάξη.

Η παρουσίαση στην τάξη κειμένων που γράφτηκαν ή διαβάστηκαν από τους μαθητές μπορεί να ευνοήσει την δημιουργία σχέσεων μεταξύ γραφής και ανάγνωσης είτε έμμεσα (απλή ακρόαση, «διαπέραση» χωρίς σχόλιο από τον δάσκαλο ή τους μαθητές) είτε άμεσα (με παρατηρήσεις πάνω στα κείμενα). Έτσι μπορούν να ανοιχτούν νέες προοπτικές γραφής και ανάγνωσης. Υπάρχει επίσης, μια ιδιαίτερη πρακτική στο σχολείο Freinet, που συνίσταται στην δημιουργία ενός κειμένου ως «απάντησης» στο ελεύθερο κείμενο που γράφτηκε από έναν μαθητή. Πρόκειται για ένα κείμενο που αποτελεί «ηχώ» ενός άλλου (πάνω στο ίδιο θέμα και με το ίδιο στυλ γραψίματος). Ο μαθητής καλείται να διαβάσει την απάντησή του επισημαίνοντας τις ομοιότητες μεταξύ του δικού του κειμένου και του κειμένου του άλλου.

Έτσι, στο σχολείο Freinet η γραφή αποτελεί ένα προνομίο εργαλείο που οδηγεί τον μαθητή στο διάβασμα (για να αναζητήσει πληροφορίες, για να εμπνευσθεί, για να κάνει επανάληψη, για να παρουσιάσει το κείμενό του στους άλλους, για να συγκρίνει, κλπ). Στην συνέχεια, το άκουσμα των κειμένων των άλλων μπορεί να παρακινήσει έναν μαθητή να γράψει ή να βελτιώσει τα κείμενά του.

Οι παρατηρήσεις μας δείχνουν ότι οι συσχετισμοί γραφής και ανάγνωσης είναι πολλοί περισσότεροι και ποικίλοι στις τάξεις Freinet από,τι στις τάξεις που λειτουργούν με «κλασικό» τρόπο. Πρόκειται εξάλλου για μια αρχή της φυσικής μεθόδου που εισάγει ο Célestin Freinet, σύμφωνα με την οποία η αλληλεπίδραση γραφής-ανάγνωσης στηρίζει και δίνει νόημα στην μάθηση του γραπτού λόγου: «Με την φυσική μέθοδο, γραφή και ανά-

γνωση αποτελούν μέρος μιας κοινής πορείας έκφρασης που ξεκινάει με την εκμάθηση της γλώσσας».¹² Άλλες έρευνες στην διδακτική έδειξαν επίσης ότι η γραφή και η ανάγνωση αλληλοϋποστηρίζονται και ότι η δημιουργία αλληλεπιδράσεων μεταξύ αυτών των δύο γλωσσικών δραστηριοτήτων συμβάλλει στην εκμάθηση της γραφής.¹³

• *Μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου*

Οι σχέσεις προφορικού και γραπτού λόγου παρουσιάζονται συχνά στο σχολείο Freinet όπου οι μαθητές έχουν πολλές ευκαιρίες να παρουσιάσουν στους άλλους τα γραπτά τους και να συζητήσουν γι'αυτά συλλογικά. Ο γραπτός λόγος επιτρέπει επίσης την διατήρηση ιχνών για ό,τι ειπώθηκε προφορικά. Για παράδειγμα τα πρακτικά των προφορικών παρουσιάσεων των μαθητών καθώς και των μαθητικών συμβουλίων συντάσσονται μέσα στην σχολική εφημερίδα.

• *Μεταξύ γραφής και άλλων συμβολικών συστημάτων*

Σ'αυτό το σχολείο οι μαθητές γράφουν ποικίλα κείμενα. Για να εκφράσουν και να εξηγήσουν καλύτερα τις ιδέες που θέλουν να μεταδώσουν ανατρέχουν συχνά σε άλλα συμβολικά συστήματα: εικονογραφήσεις, φωτογραφίες, σχήματα, σχεδιαγράμματα, πίνακες, μαθηματικά ή επιστημονικά σύμβολα, κλπ. Αυτά τα στοιχεία που ενσωματώνουν στα κείμενά τους συμβάλλουν στην καλύτερη οργάνωση της σκέψης τους.

• *Μεταξύ σχολικών και εξωσχολικών πρακτικών*

Μπορούμε επίσης να δούμε αν και κατά πόσο τα εξωσχολικά γεγονότα λαμβάνονται υπόψη στις γραπτές γλωσσικές δραστηριότητες της τάξης. Στο σχολείο Freinet η εμπειρία των μαθητών αποτελεί συχνά την αφετηρία των δραστηριοτήτων γραφής και ανάγνωσης ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το ελεύθερο κείμενο. Δημιουργούνται επίσης σχέσεις με το εξωσχολικό περιβάλλον όταν η σχολική εφημερίδα πηγαίνει στο σπίτι ή όταν οργανώνεται εκθέσεις πάνω στα έργα των μαθητών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σ'αυτό το άρθρο προσπαθήσαμε να δείξουμε την θέση και τις λειτουργίες των δραστηριοτήτων γραφής και ανάγνωσης στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Freinet. Συμπεραίνουμε ότι η γραφή και η ανάγνωση τοποθετούνται στην καρδιά αυτής της παιδαγωγικής και αντανακλούν τις αρχές και τις

αξίες της. Αποτελούν πραγματικά εξαιρετικά μέσα έκφρασης, επικοινωνίας και μάθησης παροτρύνοντας τον μαθητή να σκεφτεί και να οργανώσει τις ιδέες του. Η γραφή και η ανάγνωση ευνοούν την αυτονομία του μαθητή συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην συνεργασία της ομάδας-τάξης.

Αποτελούν δραστηριότητες που αποκτούν σημασία μέσα από διάφορα πλάνα και εργασίες που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του μαθητή και αποσκοπούν σε μια ουσιαστική επικοινωνία. Η δημόσια παρουσίαση των έργων του μαθητή προς διαφόρους ακροατές δικαιολογεί την βελτίωση των γραπτών ενώ ταυτόχρονα δίνει αξία στην δουλειά του μαθητή.

Επίσης, οι διαρθρώσεις μεταξύ ανάγνωσης και γραφής καθώς και μεταξύ των διαφόρων δραστηριοτήτων της τάξης συντελούν στην ενότητα και την δυνάμωση της μάθησης. Κατά τον ίδιο τρόπο, το άνοιγμα του σχολείου στην ζωή, με την δημιουργία πολλών συνδέσεων με την εξωσχολική πραγματικότητα επιτρέπει μια ουσιαστική ένταξη της εμπειρίας του μαθητή στις διαδικασίες μάθησης.

Σ'αυτήν την παιδαγωγική, η μάθηση της γραπτής γλώσσας πραγματοποιείται μέσα από τις καθημερινές δραστηριότητες γραφής και ανάγνωσης που έχουν σημασία για τον μαθητή. Οι πρακτικές της γραπτής γλώσσας συντελούν τόσο στην προσωπική έκφραση του μαθητή όσο και στην δόμηση της σκέψης του και των γνώσεών του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Βλ. M. Audet, «La pédagogie Freinet», στο Gauthier, C. Tardif, M. (εκδ.) *La pédagogie: Théories et pratiques de l'Antiquité à nos jours*, έκδ. 2η, Gaétan Morin, Montréal 2005, σ.195-208.
- 2 Βλ. P. Clanché, *L'enfant-écrivain. Génétique et symbolique du texte libre*, Paidos/Le Centurion, Paris 1988· A. Vergnioux, «Le texte libre dans la pédagogie Freinet», *Repères*, 23, 2001, σ. 151-167.
- 3 Βλ. A. Vergnioux, «Le texte libre dans la pédagogie Freinet», *Repères*, 23, 2001, σ. 151-167.

- 4 Βλ. P. Clanché, *L'enfant-écrivain. Génétique et symbolique du texte libre*, Paris Paidos/Le Centurion, Paris 1988.
- 5 Βλ. P. Clanché, «Utilité et réception du texte libre dans la classe», *Les Sciences de l'éducation*, 31 (4), 1998, σ. 5-39.
- 6 Βλ. A. Vergnioux, «Le texte libre dans la pédagogie Freinet», *Repères*, 23, 2001, σ. 151-167.
- 7 Σχολικό συγκρότημα των προασπίων της Λίλλης.
- 8 Παρατηρήσεις που έγιναν την Άνοιξη του 2002.
- 9 Ουδέτερος όρος που δεν χρησιμοποιείται με αρνητική ή θετική σημασία.
- 10 Βλ. J. Giguère, Y. Reuter, «Présentation d'une grille d'analyse de l'univers de l'écrit à l'école primaire», *Les Cahiers Théodile*, 4, 2004, σ. 103-121.
- 11 Βλ. J. Giguère, *L'univers de l'écrit à l'école primaire: comparaison de trois modes de travail pédagogique*, έκθεση της έρευνας ERTé «Démarches pédagogiques et lutte contre l'échec scolaire», ομάδα THÉODILE, Université Charles-de-Gaulle, Lille 2005, σ. 177-211.
- 12 Βλ. C. Freinet, *Oeuvres pédagogiques*, (édition établie par Madeleine Freinet), T. II, Seuil, Paris 1994, σ. 235.
- 13 Βλ. J. Giguère, J. Giasson, C. Simard, «Les relations entre la lecture et l'écriture: représentations d'élèves de différents niveaux scolaires et de différents niveaux d'habileté», *Revue canadienne de linguistique appliquée*, 5 (1-2), 202, σ. 23-50.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- M. Audet, «La pédagogie Freinet», στο Gauthier, C. Tardif, M. (εκδ.). *La pédagogie: Théories et pratiques de l'Antiquité à nos jours*, έκδ. 2^η, Gaétan Morin, Montréal 2005, σ.195-208.
- P. Clanché, *L'enfant-écrivain. Génétique et symbolique du texte libre*, Paidos/Le Centurion, Paris 1988.
- P. Clanché, «Utilité et réception du texte libre dans la classe», *Les Sciences de l'éducation*, 31 (4), 1998, σ. 5-39.
- C. Freinet, *Oeuvres pédagogiques*, (édition établie par Madeleine Freinet), Seuil, Paris 1994.
- J. Giguère, *L'univers de l'écrit à l'école primaire: comparaison de trois modes de travail pédagogique*, έκθεση της έρευνας ERTé «Démarches pédagogiques et lutte contre l'échec scolaire », ομάδα THÉODILE, Université Charles-de-Gaulle, Lille 2005, σ. 177-211.
- J. Giguère, J. Giasson, C. Simard, «Les relations entre la lecture et l'écriture: représentations d'élèves de différents niveaux scolaires et de différents niveaux d'habileté», *Revue canadienne de linguistique appliquée*, 5 (1-2), 202, σ. 23-50.
- J. Giguère, Y. Reuter, «Présentation d'une grille d'analyse de l'univers de l'écrit à l'école primaire», *Les Cahiers Théodile*, 4, 2004, σ. 103-121.
- A. Vergnioux, «Le texte libre dans la pédagogie Freinet», *Repères*, 23, 2001, σ. 151-167.